

Silmuskudumise põhivõte – kas aadlidaamide graatsia või talutüdrukute kiirus?

Anu Pink

Knitting is a widespread textile technique throughout the world, but the main technique of hand knitting or the manner in which the needles and yarn are held and the stitches are formed is different in different parts of the world. In general, there are three different knitting methods that can be distinguished: knitting by throwing the yarn with the index finger (right-hand knitting) of the right hand, knitting from the index finger of the left hand (left-hand knitting), and knitting from the thumb of the left hand. Over time, knitting methods have changed in many regions for various reasons. People have tried to find more economical work movements, and in 19th century England there were attempts to make the movements more graceful. Knitters in Estonia have stuck to their habitual 'throwing' technique for centuries and have not allowed German, Russian or Nordic knitters to influence them. However, knitting from the index finger of the left hand has recently started spreading in Estonia, following the example of Finland and influenced by written materials. This has become the prevalent style among young knitters in Estonia today. Studying knitting movements and comparing them with the methods used in neighbouring countries gives us a clearer picture of the development of knitting culture in Estonia and the cultural influences on it.

Keywords: *knitting techniques, continental knitting, left-hand knitting, English knitting, right-hand knitting*

Sissejuhatus

Mis tahes töö puhul peetakse sageli tähtsaks eelkõige töö tulemust ega omistata seejuures erilist väärtust töö tegemisel sooritatud võtetele. Töö tegija jaoks on töövõtted muidugi olulised, eriti siis, kui alles õpitakse mõnd tööd tegema või püütakse midagi teha väga produktiivselt. Millise võttega kooti sada aastat tagasi Eestis ja kuidas võisid kudumisvõtted levida, on seni üsna vähe uuritud.

Silmuskudumise põhivõtteks loeme siinses käsitluses lõnga ja varraste käes hoidmise viisi ning kahe põhisilmuse – parempidise ja pahempidise silmuse moodustamist. Maailmas on levinud kolm põhilist kudumisvõtet – üleviskamisega kudumine, sõrmelt kudumine ja põidlalt kudumine. Mõnikord võib aga töövõtete valik ja areng olla põhjustatud hoopis teistsugustest motiividest

kui parim töötulemus või kiiremad liigutused. Nii levis näiteks Victoria-aegsel Inglismaal kudumisvõte, mille puhul hakati vardaid käes hoidma nagu pliiatseid. Sellise väheefektivse töövõtte kasutuseletulekul oli väidetavalt vaid üks põhjus – nii said kuduvad aadlidaamid näidata oma graatsilisi ja sõrmustatud käsi.

Artiklis antakse ülevaade Euroopas kasutatud silmuskudumise põhivõtetest ning seatakse Eesti kudumistraditsioon sellele taustale. Tekib küsimus, kas silmuskudumise põhivõtete levik maailma eri paigus on seotud silmuskudumise levikuga. Kas uurides silmuskudumise põhivõtete levikut, saab teha oletusi ka teiste kudumise töövõtete levimise või lausa silmuskudumise ajaloo kohta üldisemalt?

Varasem uurimisluhu

Varrastel kudumise kui populaarse käsitöötehnika kohta on kogu maailmas välja antud väga palju harrastajatele suunatud käsiraamatuid ja õpikuid, kuid teaduslikumast vaatenurgast on seda tekstiilitehnikat siiski vähe uuritud. Enamik varasemaid töid silmuskudumisest Eesti alal (Manninen 1927; Konsin 1972; Kaarma, Voolmaa 1981) on keskendunud eelkõige esemete välimuse kajastamisele ning jätnud silmuskudumise tehnoloogilised nüansid tähelepanuta. Mitmed hilisemad uurimused (Summatavet 2010; Tomberg 2007) seavad kudumite disaini kõrval kesksele kohale sotsiaalsed pärimuslikud aspektid ja esemete tähendusliku tausta, kuid tehnoloogilised võtted jäävad ka neis töödes põhjalikumalt avamata.

Silmuskudumise ajaloo kohta on välja antud kaks põhjalikku raamatut, millele toetuvad paljud kudumistehnika uurijad. Tekstiilitehnikate uurimisele keskendunud Poola teadlane Irena Turnau (1991) ja “kuduvaks piiskopiks” nimetatud Briti päritolu Richard Rutt (1987) on mõlemad kudumise ajalugu käsitlenud seostatuna kudumise tehnoloogiliste võtetega ning andnud ülevaate ka silmuskudumise põhitöövõtete erinevustest. Et varasest keskajast pärit või veelgi vanemaid kootud esemeid ei ole palju säilinud, on kudumise ajaloo algusaegade ja kudumisoskuse leviku kohta andmeid vähe ning mitmeski osas on need ka vasturääkivad.

Andmed kudumise ajaloo kohta Eestis on napid. 13.–14. sajandist pärinevat Jõuga kääpast leitud kolmevärvilist kirjatud kindatükki peetakse vanimaks Põhja-Euroopa kootud leiuks (Peets 1994; Piiri 2008; Nargi 2011). Tehnoloogilisest vaatenurgast on seda Ajaloo Instituudis säilitatavat silmkoealist tekstiilikatkendit 2005. aastal põhjalikult uurinud Eesti päritolu Anneke Lyffland (2005), tuues välja just kudumistehnilisi üksikasju.

Kudumise põhivõtet ning selle varieerumist maailma eri paigus on kudumise käsiraamatutes käsitletud enamasti üldsõnaliselt. Sageli tuuakse välja

ühelt poolt kontinentaalne võte ja teisalt Inglise-Ameerika võte, aga täpsemalt võtete levikut ei kirjeldata (Starmore 1988: 92–93, Sharon 2009: 36–37). Eestis välja antud silmuskudumise alased raamatud ei pööra eri kudumisvõtete levikule üldse mingit tähelepanu.

Meetodid ja uurimisaines

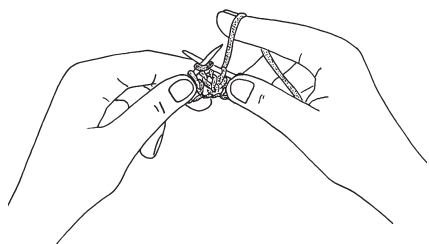
Millised on üldse võimalused kudumise põhitöövõtte valiku uurimiseks? Kahtlemata annab sellest kiire ülevaate kudujate tööliigutuste jälgimine. Tänapäeva virtuaalmaailmas on Youtube'i keskkonnas üleval palju kudumist õpetavaid videoid, mille vahendusel on üsna lihtsalt võimalik jälgida kudujaid üle maailma. Paljud inimesed õpivad tänapäeval kuduma käsiraamatute või kooliõpikute toel. Nende uurimine annab üsna hea pildi soovitatavatest töövõtetest. Töövõtete uurimist ajaloolises plaanis pole nii lihtne läbi viia. Informatsiooni võib saada vanade maalide uurimisest; alates 19. sajandi algusest on heaks allikaks kudumise käsiraamatud, 19. sajandi teisest poolest lisanduvad vanad fotod, veel hiljem ka filmid. Kahjuks ei võimalda kootud esemed ise kudumise põhivõtet kindlaks teha, sest vaatamata kudumisviisi valikule on töö tulemus enamasti ühesugune. Seetõttu on võimatu teha minigeid järeldusi kasutatud kudumisliigutuste ja nende leviku kohta silmuskudumise ajaloos varasematel perioodidel.

Järgnevas annan kirjanduse, vanade maalide¹ ja fotode² põhjal ülevaate kudumise põhivõtetest maailmas ning teen kokkuvõtte kudumise põhivõtte soovitustest Eestis välja antud silmuskudumise käsiraamatutes ja 20. sajandi alguse ajakirjades.

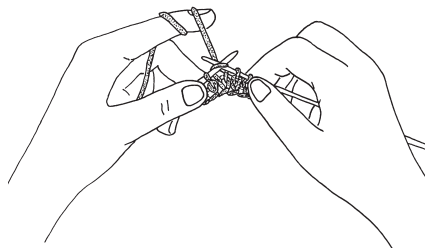
Maailmas levinud kudumise põhivõtted

Tänapäeval on käsitsi kudujate hulgas enam levinud kolm kudumisvõtet. Esimest neist nimetatakse rahvusvahelises kudumiskirjanduses kas “inglise kudumine” või “Inglise-Ameerika meetod” või ka *right-hand knitting* või *throwing*. Eesti keeles nimetatakse sellist põhivõtet **üleviskamisega kudumiseks**. Üleviskamisega kudumise korral on kootav lõng parema käe nimetissõrmel.

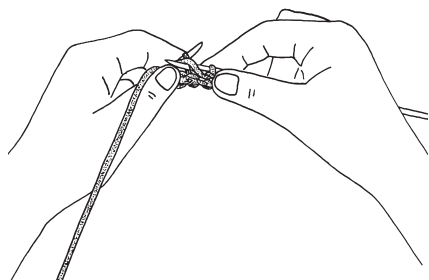
- 1 Kudumisvõtete seisukohast on olulisemateks allikateks Albert Ankeri (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Albert_Anker_-_Strickendes_M%C3%A4dchen_%281888%29.jpg) ja Charles Sillem Lidderdale'i maalid (http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Sillem_Lidderdale), samuti Prantsusmaa muuseumites olevate kudujaid kujutavate piltide kollektsoon (http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/joconde_fr?ACTION=CHERCHER&FIELD_98=REPR&VA_LUE_98=%20tricot&DOM=All&REL_SPECIFIC=1).
- 2 Eesti materjalist on käesoleva artikli tarvis läbi töötatud Eesti Rahva Muuseumi ja Muhu Muuseumi fotokogus olevad kudujaid kujutavad fotod.

Joonis 1. Üleviskamisega kudumine. Anu Pingi joonis.

Joonis 2. Rahvusvahelisel tuntud kontinentaalne kudumisvõte ehk vasaku käe sõrmelt kudumine. Anu Pingi joonis.

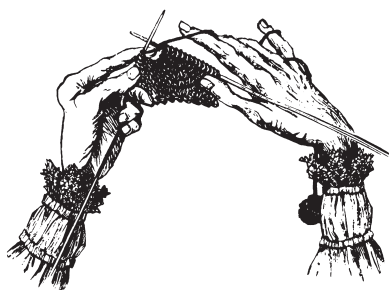
Joonis 3. Portugalipärane kudumine, mille puhul lõng on kinnitatud kuduja kurgu alla ja seda tõstetakse vasaku käe pöidlaga. Anu Pingi joonis.

Teiseks levinud põhivõtteks on kudumine vasaku käe sõrmelt, mille puhul on kerast tulev lõng üle vasaku käe nimetissõrme, kust see siis parema vardaga läbi silmuse haaratakse. Sellist töövõtet nimetatakse rahvusvahelises kudumiskirjanduses kontinentaalseks kudumisvõtteks (*continental knitting*), kasutatakse ka väljendeid *left-hand knitting*, *European knitting* või *German knitting*. Eestis nimetatakse seda töövõtet sõrmelt kudumiseks või **vasaku käe sõrmelt kudumiseks**, kuigi täpselt samasugust kudumisvõtet Eestis ei kasutata, seega on termin ligikaudne.

Lisaks neile kahele põhilisele kudumisvõttele on maailmas levinud kolmaski kudumistehnika, mis on kasutusel Portugalis, Bulgaarias, teatavates Kreeka osades, Egiptuse maapiirkonnas, Peruu indiaanlaste juures ja Taquile saarel. Seal kootakse nii, et kudumislõng asub vasaku käe pöidlal ja see on varda ees nii pahempidise kui parempidise silmuse korral. Et lõng kudumise ajal parajas pinges püsiks, pannakse see ümber kaela või läbi hoidiku, mis omakorda kinnitatud kurgu alla või ülale. Tuntud värvikad Peruu piirkonna mütsid kootakse ringselt pahempidiseid silmuseid kasutades töö sisemiselt poolelt. (Nargi 2011: 242–251; Stanley 2001: 28)

Kui süveneda kahe esimese kudumisvõtte (üleviskamisega kudumine, sõrmelt kudumine) levikuisse põhjalikumalt, siis selgub, et eri piirkondades on nende sooritamine siiski erinev. Seda isegi tänapäeval, kus väga paljud kudujad kasutavad ka võõrkeelset kirjandust ja internetis levivaid õpetusi. Põhitöövõtte omandamine on vajalik kohe kuduma õppimisel ning hiljem on juba vilumuseks kujunenud töövõtet üsna raske muuta.

Liigitus “Inglise-Ameerika kudumine” ja “kontinentaalne kudumine” on tegelikult ebatäpne, sest nn üleviskamisega kudumine on lisaks Inglismaale praeguseni levinud väga paljudes maades (Stanley 2001: 25; Rutt 1987: 17). Ilmselt on selline terminoloogia Inglismaa-keskne, kuid seda kasutatakse siiski ka teistes maades.

Joonis 3. 19. sajandi Inglismaal levima hakanud graatsiline kudumisviis. Joonise allikas: *The Young Ladies Journal* 1884.

Pigem seostavad mitmed autorid parema varda pliiaatsi moodi käes hoidmist Suurbritannia lõunaosa kudujatega, nimetades just seda Inglise meetodiks (Sharon 2009: 36–37; Stanley 2001: 23–27; Rutt 1987: 17–21). Sellist praktikas üsna ebamugavat vardahoidu õpetavad ka 19. sajandil Inglismaal välja antud kudumisõpikud ja -ajakirjad. Richard Rutt toob välja, et selline kudumisviis levis inglise daamide hulgas kuninganna Victoria valitsusaja (1837–1901) alguses või pisut varem, mil kudumisharrastus oli väga populaarne kõrgseltskonna salongides. Püüti erineda tööliklassi kudujatest

ja kudumise juures pöörati märksa rohkem rõhku liigutuste graatsiale kui töö tulemusele. Nii võib näiteks 1888. aasta 20. juuni *The Hoisery Review's* leida nupukese, kus autor väidab, et kudumine kontsertidel on “uus veidrus”, mille eesmärgiks on demonstreerida sõrmuste ilu ja maitset juveelide valikul. Paraku aga hakkasid daamide väheefektiivset kudumisvõtet jälgendama ka lihtrahva hulka kuulunud kudujad ning seetõttu koob sellisel viisil ka suur hulk tänapäeva Suurbritannia kudujaid (Rutt 1987: 17–21). Hispaania päritolu Briti uurija Montse Stanley andmetel kasutatakse sellist kudumisviisi ka Kataloonias (Stanley 2001: 26).

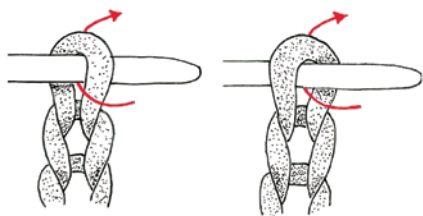
Suurbritannia põhjaosas ja eriti Shetlandi saartel, kus silmuskudumisega leiba teeniti, aga Irena Turnau väitel ka mitmetes teistes Euroopa riikides kasutati kudumisel puidust, metallist või luust abivahendit – kudumispulka (tuppe või hoidikut; Inglismaal *knitting sheats* või *knitting sticks*, Saksamaal *strickholz*), mis kinnitati vöö vahele. Parem varras pisteti hoidikusse. Seetõttu sai kätt lõnga viskamiseks vabamalt liigutada, mis muutis kudumise oluliselt kiiremaks. Kudumispulki on leitud mitmetest Euroopa kudumiskeskustest ja rannikualadelt – Suurbritanniast, Saksamaalt, Itaaliast, Šveitsist, Taanist, Norrast ja Dalmaatsiast. Sageli on kudumispulgad muuseumidesse sattunud nende kauni välimuse tõttu ning nende tegelik otstarve on alles hiljem kindlaks tehtud. Turnau väidab, et pole tõendeid kudumispulga kasutamise kohta Ida-Euroopas (Turnau 1991: 102). Eestist ei ole senini ühtegi sellist kudumise abivahendit leitud.

Kudumisvõtet, mida terminoloogias sageli kontinentaalseks võtteks nimetatakse, seostatakse ajalooliselt eelkõige Saksa kudujatega (Dillmont 1886: 117; Rutt 1987: 17–20; Turnau 1991: 101; Stanley 2001: 27–28; Sharon 2009: 36–37; Das Grosse Strickbuch 1995: 8).

Richard Rutt viitab 1954. aasta Vestlandakse Kunstimuseumi aastaraamatule (“Vestlandakse Kunstindustrimuseum Årbok”), kus on kirjas, et Norra

Joonis 4. Kontinentaalse võttega kudumine Albert Samuel Ankeri maalil “Strickendes Mädchen” (Erakogu, 1888). Pildi digitaalse koopia allikas: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Albert_Ankeri

Joonis 5. Vasakul parempidise silmuse kudumine tavapärasel moel, paremal nn “ida meetod” ehk keerdsilmusega kudumine. Anu Pingi joonis.

Ülemklassi kudujatele tutvustati sellist tehnikat 19. sajandil ning seal läks see edasi tööliklassi hulka. Lisaks Saksamaale oli selline kudumisviis levinud ka Venemaal (Rutt 1987). Väga hea ülevaate Saksamaal ja ka Šveitsis levinud kudumisvõttest saab Albert Samuel Ankeri (1831–1910) 19. sajandil valminud maalidelt. See Šveitsi maalikunstnik on maalinud terve hulga tõetruid maale kuduvatest naistest ja lastest. Kõigilt neilt maalidelt on näha, et lõnga ei hoita lihtsalt vasaku käe nimetis-sõrmel, vaid sellega on tehtud ümber püstisirutatud sõrme veel lisakeerd, mis aitab lõnga pingul hoida. Selliselt on kudumisasendit kujutatud ka kõikides Saksa meetodil kudumist kirjeldavates käsiraamatutes (Das Grosse Strickbuch 1995: 8; Sharon 2009; Crompton 2008: 1619; Stanley 2001).

Mitmed allikad näitavad, et Venemaal kooti sõrmelt kudumise võtet siiski mõnevõrra teisiti kui Saksamaal. Seal on olnud kasutusel nn “ida meetod”, mille puhul pisteti parempidist silmust kududes varras silmusest läbi ida poolt ehk suunaga paremalt vasakule ning pahempidist silmust kududes kasutati sel juhul lihtsamat moodust – polnud vaja parema varda otsaga teha lõnga keeravat liigutust, vaid see viidi lihtsalt läbi silmuse. Mitmed venekeelsed kudumisraamatud nimetavad seda vanaema-meetodiks (Peškova 1972:19–20; Stanley 2001: 29).

Sellise kudumisvõttega koovad praegu ka paljud eestlased, kes peavad seda tavapärasest võttest lihtsamaks. Oma kogemuste põhjal võin väita, et enamasti on need inimesed kudumisoskuse omandanud iseseisvalt ja sageli tekib neil probleeme keerukamate mustrite kudumisel, kuna silmused on vardal vaikumisi eeldatavaga võrreldes teistpidise asetusega. See takistab näiteks palmikute

* Huvitavad on ka mitmete huviliste poolt keskkonda *Pinterest* kogutud kudujaid kujutavad maalid <http://www.pinterest.com/wade52/knitting-paintings/> ja <http://www.pinterest.com/lomelindi/knitting-paintings/> jt

Joonis 6. Üleviskamisega kudumine Eduard Allase 1895. aastal Valjalas tehtud fotol “Vanaeit sukka kudumas”. *ERM Fk 187:24.*

või viklite kudumist. Eesti kudumisõpikud ja -õpetajad üldiselt taunivad sellist kudumisviisi ning nimetavad seda **keerdsilmustega kudumiseks**, kuigi juhul, kui parempidised silmused kududa keerdsilmusena ja tagasireal kududa need pahempidi teistpidise võttega, on töö tulemus täiesti samasugune nagu tavapäraselt kududes. 20. sajandi keskpaigast on nii Inglismaal kui Ameerikas hakatud propageerima kontinentaalset kudumisvõtet kui kiiremat kudumistehnikat, kuid vaatamata sellele koob enamik kudujaid jätkuvalt vana sisseharjunud moodust kasutades.

Eestis kasutatav kudumise põhivõte

Üheski rahvusvahelises ülevaates pole viidatud Eestis kasutatud või kasutusel olevale kudumisviisile ning paraku on eestlased ka ise sellele vähe tähelepanu pööranud.

Mitmeid sajandeid on Eestimaal tüdrukud, vahel ka poisid, kodus kuduma õpetatud juba viie-kuueaastaselt (Konsin 1969, 1972; Tomberg 2007). Mõnikord oskavad lapsed tänapäevalgi enne kududa, kui neile koolitunnis kudumise põhivõtteid õpetatakse. Seetõttu võib silmuskudumise põhivõtete omandamist pidada tõeliseks pärandoskuseks, mida antakse edasi emalt tütrele või vanaemalt lapselapsele ja mida kooliharidus ning raamatutes leiduvad õpetused seni üsna vähe mõjutada on saanud. Minu 25 aasta pikkune õpetajatöö kogemus on näidanud, et üsna raske ning sageli ka mõttetu on juba omandatud töövõtteid ümber õppida. Seetõttu on tänapäevalgi nn üleviskamisvõtet kasutavaid kudujaid ka päris noorte inimeste hulgas.

Vanade kudujaid kujutavate fotode, filmikatkete (Eesti Kultuurfilm 1937) ja vanemate inimeste kudumisliigutuste jälgimisel võib väita, et Eestis on varem olnud levinud nn **üleviskamisega kudumine**, kusjuures mõlemat varrast hoitakse peopesas (mitte pliiatsivõttes nagu Inglismaal). Sellise võttega koob praeguseni enamik vanemaid inimesi.

1891. aastal ilmunud esimene eestikeelne käsitööraamat – Natalie Johanson-Pärna “Naesterahwa käsitööde raamat. Esimene leht: kunstkudumine varrastega” – kirjeldab samuti üleviskamisega kudumisvõtet (Johanson-Pärna 1891). Vaadates enda ümber aga tänapäeva Eesti kudujaid, võib näha, et enamik neist kasutab vasaku käe sõrmelt kudumise tehnikat. Oleks suhteliselt loogiline oletada, et mõned talutüdrukud on mõisates tööl olles pikkamisi üle võtnud saksapärase sõrmelt kudumise ja sealtkaudu on võte rahva seas edasi levinud. Tööliigutuste täpsemal uurimisel selgub aga, et praegu Eestis kasutusel olev võte ei ole identne rahvusvahelises kudumiskirjanduses kujutatud nn kontinentaalse või saksapärase kudumisega. Eestis hoitakse kududes vasaku käe nimetissõrme enamasti vastu varrast; Saksamaalt levinud tehnika puhul

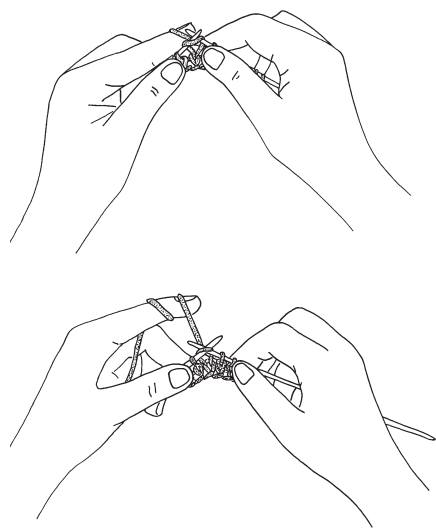
on nimetissõrm välja sirutatud ja lõng teeb kaks tiiru ümber selle.

Tekib küsimus, millisel eeskujul või mis põhjusel on eestlased 20. sajandil võtnud kasutusele uue kudumistehnika. Kui uurida 20. sajandi alguse olukorda Eesti kunstkäsitöö ja tarbekunsti vallas, siis selgub, et just sel ajal alustasid tööd Eesti esimesed kodumajanduskoolid. 1906. aastal hakkas ilmuma “Käsitööleht”, Kristjan Raua ja Oskar Kallase algatusel asuti koguma vanu rahvuslikke esemeid, tööd alustas Eesti Rahva Muuseum (Pedak 2007: 15–23). 1906.–1910. aastail ilmunud “Käsitöölehtede” uurimisel võib märgata, et toonane käsitöö areng toetus eelkõige Soome eeskujudele. Mitmes numbris on kiidetud Soome omamaise kunstkäsitöö sünni (Kallas 1907). Ajavahemikus 1906–1926 ilmunud “Käsitöölehtedes” ei leidunud kudumise põhitehnikat kajastavaid jooniseid või õpetusi. Ilmselt oli silmuskudumise oskus eestlaste jaoks midagi nii tavalist ja harjumuspärast, et keegi ei pidanud vajalikuks seda veel ajalehe veergudel õpetama hakata.

Seetõttu puuduvadki andmed, milliseid kudumissoovitusi sel perioodil algajatele jagati. Võib siiski oletada, et kodumajanduskoolidesse ei sattunud ühtki tütarlast, kes poleks juba osanud kududa, ja seetõttu kooti enamasti ilmselt “üleviskamisega”.

Esmakordselt võib eestikeelses kirjasõnas uut, sõrmelt kudumise võtet näha Elna Häkkineni kirjutatud ja 1924. aastal välja antud raamatus “Naiskäsitööd. Alg-, Keskkoolide ja Seminaaride õpperaamat” (Häkkinen 1924). Seal toodud foto – käte asend kududes – kujutab täpselt tänapäeva Eestis levinud kudumistehnikat. Alternatiivseid võtteid selles raamatus ei kajastata. Arvestades asjaolu, et Elna Häkkinen, kes õpetas käsitööd kodumajanduskoolis, oli rahvuselt soomlane ning Soomes olid õppinud või oma teadmisi täiendanud paljud kodumajanduskoolide õpetajad, võib väita, et säärane kudumismeetod on meile tulnud Soomest. Ka Soomes kasutatavad kooliõpikud tutvustavad just sellist kudumise põhiviisi (Haavisto 1961: 98).

Helsingi Ülikooli õppejõud Ritva Koskennurmi-Sivonen toob välja, et Soomes (ja Rootsis) kasutati 19. sajandil nii vasaku käe nimetissõrmelt kudumist kui ka üleviskamisega kudumist, aga kui 1866. aastal hakati Soome koolides käsitööd õpetama, siis õpetati kuduma just vasaku käe sõrmelt. Väidetavalt olnud 1950. aastatel elus veel inimesi, kes olid õppinud kuduma parema käega

Joonis 7. Ülemisel joonisel sõrmelt kudumine Eestis, paremal Kesk-Euroopas levinud Saksamaalt pärit “kontinentaalne võte”. Anu Pingi joonis.

lõnga visates (Koskennurmi-Sivonen 2009). Sellest võib järeldada, et 20. sajandil oli üleviskamisega kudumine Soomes juba küllaltki erandlik.

Vaatamata uue kudumisvõtte õpetamisele Eestis 20. sajandi algul on kahte kudumisvõtet kirjeldatud paralleelselt ka hilisemates Eesti autorite kirjutatud käsiraamatutes. Mõlemad võtted pakub välja nii Claire Hallik 1957. aastal ilmunud raamatus “Silmuskudumine” kui ka Erna Aljasmets 1971. aastal ilmunud kooliõpikus “Silmuskudumine”, millest viimane kordustrukkk ilmus 1993. aastal (Hallik 1957; Aljasmets 1971). Hilisemad väljaanded käsitlevad ainult sõrmelt kudumise põhivõtet (Kivilo 1991; Meeri 1994; Hein *et al.* 1997; Pink 2002). Õpikute ja käsiraamatute analüüs näitab, et üle viiekümne aasta on neis paralleelselt näidatud kahte kudumise põhivõtet, eelistamata ühte teisele.

Silmuskudumise käsiraamat või õpik	Väljaandmise aasta	Üleviskamisega kudumine	Sõrmelt kudumine
Natalie Johanson-Pärna “Naesterahwa käsitööde raamat. Esimene leht: kunstkudumine varrastega”	1891	+	
Elna Häkkinen “Naiskäsitööd. Alg-, Keskkoolide ja Seminaaride õpperaamat”	1924		+
Claire Hallik “Silmuskudumine”	1957	+	+
Erna Aljasmets “Silmuskudumine”	1971	+	+
Erna Aljasmets “Heegeldamine ja silmuskudumine”	1980	+	+
Liivia Kivilo “Silmuskudumine”	1991		+
Maimu Põldoja “Kudumine”	1992		+
Erna Aljasmets “Heegeldamine ja silmuskudumine: tööõpetus IV–VII klassile” (kordustrukkk)	1993	+	+
Tiina Meeri “Kudumisõpetus 1. Soonikkoed. Palmikkoed”	1994		+
Anne Hein, Kai Malmstein, Liivia Kivilo, Annika Linnas “Käsitöö. Õpik 5.–6. klassile”	1997		+
Anu Pink “Kudumine. IV–IX klass”	2002		+

Tabel 1. Kudumisvõtete kirjeldused Eestis ilmunud silmuskudumise käsiraamatutes ja õpikutes (tabel ei sisalda tõlgitud käsiraamatuid).

Veel praeguseni pole Eestis täielikult valdav pea sada aastat tagasi juurutatud uus “sõrmelt kudumise” tehnika. Arvestades uue kudumisvõtte omaksvõtmise väga pikka perioodi, võib oletada, et “üleviskamisega kudumine” on olnud Eesti kudujate traditsiooniline töövõte juba aastasadu. Seda enam, et varasematel perioodidel õpiti kudumist vaid kodus ning kirjasõna ei saanud töövõtete õppimist mõjutada. Kindlaid tõendeid, mis võimaldaksid kudumisvõtete muutumist ajas jälgida, on siiski kogu maailmas enamasti üksnes viimaste aastasadade kohta. Nii jääbki kudumisajaloo algusaegade puhul ainsaks võimaluseks teha vaid oletusi. Silmuskudumise põhivõtete areng ja levik 19.–20. sajandi kudujate hulgas on allikate abil aga täiesti jälgitav ning seegi informatsioon pakub üsna ootamatuid avastusi.

Ilmselt saab kudumise põhivõtte paikkondlikke erinevusi ja vastastikuseid rahvusvahelisi mõjutusi pidada kudumisvõtete leviku n-ö laiemaks aluspõhjaks ning võtta eelteadmiseks ka teiste kudumistehniliste võtete uurimisel. Millised võivad olla aga kudumisnippide levikualade kujunemise sügavamad põhjused, mil määral on tehnoloogia levikut mõjutanud kultuurisidemed, vallutused, kaubateed, sarnased sotsiaalsed või usulised tavad – see nõuab juba eraldi uurimust.

Kokkuvõte

Kudumise põhivõtte levik on osalt olnud piirkondlik – näiteks Saksamaal ja selle ümbruses levis nn kontinentaalne kudumisvõte; mitmetes piirkondades pöidlalt kudumine; ilmselt kõige laiematel aladel nn üleviskamisega kudumine. Kudumisvõtte arengut paikades, kus sellega leiba teeniti, on mõjutanud püüd eriti kiiresti kududa (kudumispulkade kasutamine Šetlandi saartel), samal ajal kui Inglismaa kõrgseltskonnas oli uue kudumistehnika kasutuselevõtu põhjus väidetavalt hoopis liigutuste ilu taotlemine. Eestis võib kudumisostkust pidada tõeliseks pärandostkuseks, mida õpiti kodus. Analüüsidest eestlaste kudumislüigutusi ning kätehoitu 19. sajandi teisel poolel, saab öelda, et sel perioodil pole eestimaalased eeskujult võtnud ei Saksa, Vene, Soome ega Rootsi kudujatelt. Kasutusel on olnud aastasadadega väljakujunenud üleviskamisega kudumisvõte. Harjumuspärane kudumisvõte on 20. sajandi kolmandast kümnendist küll visalt, aga siiski hakanud asenduma meile Soome kaudu jõudnud sõrmelt kudumise võttega, mis mõnevõrra erineb Saksamaalt pärit kontinentaalsest kudumisvõttest. Alates möödunud sajandi viimasest veerandist õpetatakse Eesti koolis vaid sõrmelt kudumise võtet ja seda kasutab ka enamik tänapäeva kudujaid. Kudumislüigutuste edasine ja veelgi põhjalikum uurimine ja kaardistamine pakub jätkuvat avastamisrõõmu.

Allikad

- Aljasmets**, Erna 1971. *Silmuskudumine*. Tallinn: Valgus.
- Aljasmets**, Erna 1980. *Heegeldamine ja silmuskudumine*. Tallinn: Valgus.
- Crompton**, Claire 2008. *Kuduja piibel*. Tallinn: Sinisukk.
- Das Grosse Strickbuch*. 1995. Bindlach: Gondrom Verlag.
- Dillmont**, Thérèse 1886. *Encyclopedia of Needlework*. Dornach, Alsace: T. de Dillmont.
- Haavisto**, Eeva 1961. *Tyttöjen käsityöt*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hallik**, Claire 1957. *Silmuskudumine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Hein**, Anne; **Kivilo**, Liivia, **Linnas**, Annika, **Malmstein**, Kai 1997. *Käsitöö. Õpik 5.–6. klassile*. Tallinn: Valgus.
- Häkkinen**, Elna 1924. *Naiskäsitööd. Alg-, keskkoolide ja seminaaride õpperaamat*. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.
- Johanson-Pärna**, Natalie 1891. *Naesterahva käsitööde raamat. Esimene leht: kunstkudumine varrastega*. Tartu: Trükitud K.A. Hermanni kirjadega.
- Kallas**, Oskar 1907. Kodukäsitöö oludest Soomemaal. – *Käsitööleht*, nr 3, lk 17–19; nr 4, lk 25–26.
- Kaarma**, Melanie, **Voolmaa**, Aino 1981. *Eesti rahvarõivad I*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kivilo**, Liivia 1991. *Silmuskudumine*. Tallinn: Mats.
- Konsin**, Kalju 1969. *Koekirjalised kindad ja sukad*. Tartu: Eesti Riiklik Etnograafiamuuseum.
- Konsin**, Kalju 1972. *Silmkoeesemed. Eesti Rahvakunst 1*. Tallinn: Kunst.
- Käsitööleht*. Aastakäigud 1906–1926. Tartu: Eesti Põllumeeste Selts.
- Manninen**, Ilmari 1927. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Meeri**, Tiina 1994. *Kudumisõpetus. Soonikkoed. Palmikkoed*. Tallinn: Valgus.
- Nargi**, Lela 2011. *Knitting Around the World*. Minneapolis: Voyageur Press.
- Peets**, Jüri 1994. *Vadjapäraseid kalmed Eestis 9.–16. sajandil*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Piiri**, Reet 2008. Kudumise koidik. – *Käsitöö*, 2008 (Kevad), lk 100–101.
- Peškova**, Ljudmilla 1972. *Вязание*. Bratislava: Pratsa.
- Pink**, Anu 2002. *Kudumine IV–IX klass*. Türi: Saara Kirjastus.
- Põldoja**, Maimu 1992. *Kudumine*. Tallinn: Valgus.
- Rutt**, Richard 1987. *A History of Hand Knitting*. London: Batsford.
- Sharon**, Brant 2009. *Kudumine*. Tallinn: Varrak.
- Stanley**, Montse 2001. *Knitter's Handbook. A comprehensive guide to the principles and techniques of handknitting*. Devon: David & Charles.
- Starmore**, Alice 1988. *Book of Fair Isle Knitting*. New York: Dover Publications.
- Summatavet**, Kärt 2010. *Minu ajalugu. Kihnu Roosi käsitöökogu*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia; Tallinn: Varrak; Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Tomberg**, Riina 2007. *Vatid, troid, vamsad – silmkoelisi kampsuneid Lääne-Eesti saartelt*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Turnau**, Irena 1991. *History of Knitting before Mass Production*. Warszawa: Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences.

Käsitöölised allikad

Koskennurmi-Sivonen, Ritva 2009. *Neulonnaan perusteet*. <http://hdl.handle.net/10138/15524> (vaadatud 30.07.2013).

Lyffland, Anneke 2005. A study of 13th-century votic knit fragment. <http://2cinquefoils.net/anneke/13thC-knit-fragment.pdf> (vaadatud 30.07.2013).

Pedak, Erika 2007. *Eesti professionaalse tekstiilikunsti sünni ja kujunemine kuni 1940. aastani*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Käsitöölised Tartu Ülikooli raamatukogus ja TÜ VKA raamatukogus.

Arhiiviallikad

ERM Fk 187:24. Vanaeit sukka kudumas. Eduard Allase foto, 1895.

Eesti Kultuurfilmi kroonika nr 40 “Nobedate näppude linn” 1937. Eesti Rahvusarhiivi Filmiarhiivi arhivaal nr 143.

Artiklis kasutatud lühendid

ERM Fk – Eesti Rahva Muuseumi fotokogu